

## КОНТРПРОПАГАНДА VS ПРОПАГАНДА В УМОВАХ ШИРОКОМАСШТАБНОГО ЗБРОЙНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНУ

### COUNTERPROPAGANDA VS PROPAGANDA IN THE CONDITIONS OF LARGE-SCALE ARMED INVASION OF THE RUSSIAN FEDERATION IN UKRAINE

Белкін Л.М., к. т. н., старший науковий співробітник,  
адвокат

Юринєць Ю.Л., д. ю. н., професор,  
професор кафедри конституційного і адміністративного права  
Національний авіаційний університет

Сопілко І.М., д. ю. н., професор,  
декан юридичного факультету  
Національний авіаційний університет

Белкін М.Л., к. ю. н.,  
адвокат

У статті розглядаються підходи і напрями контрпропаганди з метою протидії російській антиукраїнській пропаганді в умовах широкомасштабного збройного вторгнення Російської Федерації в Україну. Наголошено, що є велика потреба у контрпропаганді, спрямованій на іноземну аудиторію, адже лише в одній Німеччині – до трьох мільйонів російськомовних жителів, і російська дезінформація не шкодує ресурсів для роботи з ними, що, відповідно, позначається на політиці. Звертається увага, що пропаганда відрізняється від звичайної інформації тим, що ставить за мету не так передачу деяких відомостей і змісту про факти, події, процеси і явища нашого життя, скільки нав'язує запрограмовану оцінку, щоб підштовхнути суспільство до певного уявлення і дії, нав'язавши помилкове судження. Звернена увага на необхідність протидії тим наративам, які безпосередньо проголошував президент В. Путін в обґрунтування російського вторгнення 24.02.2022 року: Україна влаштувала «геноцид на Донбасі»; Україна створена на «історичних російських землях», і Росія прагне повернути їх назад; українці і росіяни – один народ, українці прагнуть жити разом із росіянами, але цьому перешкоджають «нацисти», «фашисти», «бандерівці». Розглянуті тези контрпропаганди щодо таких антиукраїнських наративів: «в Україні – бандерівці та нацисти»; «бандерівці на Майдані 2014-го захопили владу внаслідок військового перевороту»; «Крим пішов у Росію, злякавшись бандерівців»; «бандерівці спалили людей в Одесі»; «бандерівці та Україна напали на Донбас у 2014 році»; «бандерівці спровокували війну у 22-му році». Доводяться ознаки здійснення геноциду Росією проти населення України, а також фактична фашизація Росії. Зазначені напрями можуть бути покладені в основу відповідних стратегічних наративів.

**Ключові слова:** достовірна інформація, пропаганда, контрпропаганда, геноцид проти українського населення, фашизація Росії.

The article considers the approaches and directions of counter-propaganda in order to counter Russian anti-Ukrainian propaganda in the context of a large-scale armed invasion of the Russian Federation into Ukraine. It is stressed that there is a great need for counter-propaganda aimed at foreign audiences, because in Germany alone – up to three million Russian-speaking people, and Russian disinformation does not spare resources to work with them, which, accordingly, affects policy. It is noteworthy that propaganda differs from ordinary information in that it aims not so much to convey some information and content about the facts, events, processes and phenomena of our lives, but to impose a programmed assessment to push society to a certain idea and action, making a misjudgment. Attention is drawn to the need to counteract the narratives directly proclaimed by President Vladimir Putin in justifying the Russian invasion on February 24, 2022: Ukraine staged the «genocide in Donbas»; Ukraine was created on «historical Russian lands», and Russia seeks to bring them back; Ukrainians and Russians are one people, Ukrainians want to live with Russians, but this is prevented by «Nazis», «fascists», «Bandera supporters». Theses of counter-propaganda concerning such anti-Ukrainian narratives are considered: «in Ukraine – Bandera supporters and Nazis»; «Bandera supporters on the Maidan in 2014 seized power as a result of a military coup»; «Crimea went to Russia, afraid of Bandera supporters»; «Bandera supporters burned people in Odessa»; «Bandera supporters and Ukraine attacked Donbas in 2014»; «Bandera supporters provoked war in the 22nd year». There are signs of Russia's genocide against the population of Ukraine, as well as the actual fascism of Russia. These areas can be the basis of relevant strategic narratives.

**Key words:** reliable information, propaganda, counter-propaganda, genocide against the Ukrainian population, fascism of Russia.

**Актуальність проблеми.** У Стратегії воєнної безпеки України, прийнятій Радою національної безпеки і оборони (РНБО) України 25.03.2021 р. та затвердженій Указом Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021, серед іншого, зазначається, що пропаганда є одним із засобів ведення розв'язаної Російською Федерацією (РФ) війни проти України. Широкомасштабне військове вторгнення РФ в Україну 24.02.2022 р. поставила у сфері протидії ворожій пропаганді нові виклики. Зокрема, якщо до вторгнення небезпеки ворожій пропаганди «простежувалися» у тому, що «через пресу, радіо, телебачення, інтернет-видання, соціальні мережі проводився *масований інформаційний вплив на громадян України*» [1, с. 49], то після такого вторгнення Україна, яка гостро потребує міжнародної допомоги, раптом з'ясувала, що в світовій політиці вистачає, за визначенням А. Сенченка, «мерзенних циніків»<sup>1</sup>, готових

явно чи неявно підтримувати російську агресію і принести інтереси України у жертву РФ. Так, перед президентськими виборами в Угорщині з'ясувалося, що чверть виборців угорської партії влади звинувачує саме Україну у війні<sup>2</sup>. Тому угорська влада потурає РФ, бо втратить ці голоси.

За даними соціологічного опитування громадян Сербії<sup>3</sup>, проведеного з 04 по 14 березня 2022 р., 35 % опитаних вважає, що агресія РФ проти України є *виправданою*. 76 % опитаних вважають, що Сербія не повинна вводити санкції проти РФ. Також до 40–45 % громадян Греції налаштовані проросійськи<sup>4</sup>.

23.04.2022 року стало відомо, що низка німецьких, як їм здається, лідерів думок звернулася з відкритим листом

<sup>2</sup> <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/03/25/7334348/>

<sup>3</sup> <https://www.facebook.com/BalkanObserverforUkraine/posts/1313953009085617>  
<https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/19/7138039/>

<sup>4</sup> <https://realnoevremya.ru/articles/249365-nashi-v-grecii-avtoritarnye-smi-poterya-turistov-i-ustalost-ot-rosta-cen>

<sup>1</sup> <https://news.obozrevatel.com/politics/vosem-dnej-vosmiletnej-vojnyi-chtodalshe.htm>

до уряду Німеччини, де вимагає примусити Україну до капітуляції на умовах В. Путіна, вивести війська з великих міст, перш за все, з Києва, Одеси та Харкова, – нібито заради самої ж України: уникнення людських жертв та руйнування великих міст<sup>5</sup>. Лист явно ґрунтується на тезах держави-агресора. 29.04.2022 року також стало відомо, що група знаменитостей зі сфери культури та ЗМІ Німеччини звернулася з аналогічним відкритим листом із закликом не постачати Україні важке озброєння, – нібито задля уникнення «ядерного конфлікту»<sup>6</sup>, хоча В. Путін і порушив міжнародне право, розпочавши вторгнення.

Ці ж проросійські наративи просувають і окремі інтелектуали. Ноам Хомський в інтерв'ю Current Affairs закликав США примусити Україну до виконання путінських вимог: нейтральний статус, особливий статус окремих територій, визнання Криму російським. Інакше нас може чекати сценарій ядерної війни. Юрген Хабермас написав есе в *Süddeutsche Zeitung*, в якому критикує політику підтримки України<sup>7</sup>. Наприкінці травня 2022 р. колишній держсекретар США Генрі Кіссінджер заявив на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, що Україна має поступитися Росії частиною території, а США і Захід – не розраховувати на російську поразку у війні<sup>8</sup>.

Отже, А. Сенченко «дочекався» «мерзених цінників» раніше, ніж, очевидно, розраховував. Автор і керівник проекту «Анатомія фейка» Вадим Міський зазначає<sup>9</sup>, що «якщо за уми росіян у Росії боротися практично беззмістовно, то за уми *російськомовних європейців* – це критично необхідно», адже «лише в одній Німеччині – до трьох мільйонів російськомовних жителів, і російська дезінформація не шкодує ресурсів для роботи з ними...».

Отже, маємо очевидні об'єкти контрпропагандистської діяльності у зовнішньому світі. Тому тема статті є актуальною.

**Аналіз наукових джерел і публікацій.** У 1937 р. у Бостоні (США) під керівництвом Е. Філена (Edward Filene) було створено Інститут аналізу пропаганди, щоб систематично викривати пропагандистські прийоми [2; 3]. В подальшому, у виданні [4] зазначається, що мистецтво введення в оману було значно удосконалено в процесі ведення пропаганди засобами електронних комунікацій. Британський журналіст Пітер Померанцев, який спеціалізується на викритті методів російської пропаганди<sup>10</sup>, констатує: «Глядачі зачаровані російськими каналами. Кремль стирає межі між фактом та вигадкою». Як зазначає Ю. О. Горбань [5, с. 140], в інформаційній війні проти України РФ застосовує практично весь арсенал впливу на свідомість людей. Професор Г. Почепцов наголошує, що до подій 2013–2014 рр. 60 % дорослого населення України отримувало суспільно-політичну інформацію через телебачення. У той же час, 54,5 % населення віддавали перевагу інформаційно-аналітичним програмам російського телебачення [6]. Г. Г. Почепцов присвятив сфері пропаганди та інформаційних війн велику кількість інших робіт [7–9 та ін.].

А. Михайличенко [10] звертає увагу на те, що у пропагандистській роботі Росія використовує наступальні механізми впливу, створюючи великий пласт брехні, фейків, спеціально спланованих телевізійних новин та політичних ток-шоу. Україна ж займає лише оборонну позицію. Наша держава робить тільки перші кроки у відповідь на численні та регулярні пропагандистські заходи росій-

ського агресора [10, с. 63]. Окремі питання контрпропагандистської роботи розглядалися у працях [1; 11; 12], а також у статтях співавторів [13–15].

**Мета роботи** – проаналізувати напрями контрпропаганди в умовах широкомасштабного збройного вторгнення Російської Федерації в Україну.

**Результати досліджень.** Як зазначено у статтях [14; 15] співавторів, пропагандистські штампи стали підставою і джерелом живлення війни РФ проти України. При цьому пропаганді ці штампи вдалося нав'язати переважній більшості росіян. В результаті сотні тисяч росіян готові вбивати українців, щиро вважаючи їх фашистами, нацистами, бандерівцями, а мільйони готові ці дії підтримувати. Знак «Z» – зловісний символ військового вторгнення РФ в Україну, символ агресії, загарбництва і вбивств – став майже національним символом росіян, як фашистська свастика у гітлерівській Німеччині.

Український письменник Я. Валетов наголошує, що «російська пропаганда намагається пробудити в суспільстві агресію та спрямувати злість та ненависть люмпена зовні – на чужу державу [Україну], на чужий спосіб життя, на українців як націю, на їхній європейський вибір, на всю західну цивілізацію» [16]. Але ще до широкомасштабного збройного вторгнення РФ в Україну існувало усвідомлення небезпеки інформаційних впливів. Так, у статті [17] зазначається, що «інформаційний вплив на державу, суспільство, громадянина зараз більш ефективний і економічний, ніж політичний, економічний і навіть воєнний» [17, с. 58–59].

Варто наголосити, що за останні десятиліття поняття «інформація» міцно увійшло у наукову та філософську мову [18]. Сам термін «інформація» байдужий до істинності змісту. Інформація може бути правдивою, хибною або відвертою брехнею<sup>11</sup>. Однак щоб бути об'єктивно корисною саме для споживача інформації, така інформація повинна мати певні властивості, наприклад: достовірність – здатність інформації об'єктивно відбивати процеси та явища, що відбуваються в навколишньому світі. Як правило, такою вважається насамперед інформація, яка несе у собі *безпомилкові та істинні* дані. Цінність інформації для її отримувача визначається корисністю та здатністю її забезпечити суб'єкта необхідними умовами<sup>12</sup> для досягнення ним поставленої мети.

Однак проблема полягає у тому, що об'єкт, який є джерелом інформації (комунікатор), часто не обов'язково зацікавлений донести до відома свого візаві правдиву, корисну останньому інформацію, яка б відповідала інтересам отримувача інформації. Іноді, навпаки, у такого комунікатора виникає потреба передати саме викривлену, недостовірну інформацію, наприклад, донести таку інформацію, яка б спонукала отримувача інформації діяти в інтересах комунікатора. Більше того, по відношенню до певного отримувача інформації можуть бути декілька комунікаторів, інтереси яких відрізняються між собою і від інтересів отримувача інформації і які зацікавлені донести інформацію, яка за суттєвим змістом відрізняється одна від одної. В такому випадку комунікатори здійснюють інформаційні операції, необхідні для нав'язування позиції саме даного комунікатора. Як зазначає Г. Г. Почепцов, інформаційні операції потрібні для того, щоб рішення було прийнято на користь комунікатора, тому досить часто *вони будуються на хибній інформації* [7].

З іншого боку, як зазначає професор С. С. Сулакшин, «пропаганда відрізняється від звичайної інформації тим, що ставить за мету не так передачу деяких відомостей і змісту про факти, події, процеси і явища нашого життя, *скільки нав'язує запрограмовану оцінку*, щоб підштов-

<sup>5</sup> <https://www.pravda.com.ua/ukr/news/2022/04/23/7341624/>

<sup>6</sup> <https://www.pravda.com.ua/ukr/news/2022/04/29/7342995/>

<sup>7</sup> Ноам Хомський – американський філософ і публіцист.

Юрген Хабермас – німецький філософ і соціолог.

<sup>8</sup> <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3493034-derzdep-pro-zaavi-kissindzeralise-ukraina-viznacatime-vlasne-majbutne.html>

<sup>9</sup> <https://detector.media/infospace/article/198873/2022-05-05-anatomyya-feyka-pokakym-retseptam-gotovyat-postpravdu-dlya-golodnykh-rossyian/>

<sup>10</sup> <https://nashformat.ua/authors/piter-pomerantsev-books>

<sup>11</sup> <https://uk.wikipedia.org/wiki/Інформація>

<sup>12</sup> [https://economic-definition.com/Images/Forex\\_Otzovik/270/970/994297008-svoystva\\_informacii.jpg](https://economic-definition.com/Images/Forex_Otzovik/270/970/994297008-svoystva_informacii.jpg)

хнути суспільство до певного уявлення і дії, *нав'язавши помилкове судження*, наприклад, то, що російські правителі – найрозумніші та найпрофесійніші. На цьому тлі з'являється політична цензура, за якої забороняється і карасться будь-яке критичне висловлювання» [19].

Таким чином, на відміну від передачі отримувачам достовірної інформації з об'єктивними відомостями, пропаганда покликана не просто передавати, а нав'язувати отримувачам помилкові судження, які об'єктивно можуть шкодити такому отримувачу інформації або його бенефіціарам.

Під час великих воєн у Європі пропаганда прямо використовувалася задля забезпечення військових перемог. Найефективнішу і найпотужнішу пропаганду, як у період між війнами, так і в ході Другої світової війни, використовували германські нацисти. За наслідками Другої світової війни поняття пропаганди отримало однозначно негативне забарвлення. Щоб якимось відрізати переконання від пропаганди, психолог Роджер Браун запропонував такий критерій: «пропаганда – це переконання, *корисне для того, хто переконує*, але не завжди відповідає інтересам тих, кого переконують». Таке визначення *виключає можливість реабілітації цього поняття у його позитивному сенсі* [18] і підтверджує, що в ході пропагандистських атак на отримувача інформації спрямовується неправдива агресивна інформація, яка покликана нав'язати адресату хибну позицію чи життєву поведінку, але вигідну поширювачеві інформації.

Загальновизнаного юридичного або наукового визначення поняття «пропаганда» не існує. Спроба узагальнити відомі дефініції зроблені у монографії О. О. Смирнова [20, с. 11–12], однак аналіз наведених дефініцій свідчить про те, що вони не у повній мірі визначають сутність «пропаганди», яка спрямована не на поширення поглядів та ідей як таких, а саме на нав'язування цих поглядів та ідей, при цьому поданих у викривленому вигляді. Наведені О. О. Смирновим визначення, скоріш, відповідають поняттю переконання, за Роджером Брауном. В цьому сенсі об'єктивному визначенню «пропаганда» в негативному розумінні відповідає визначення, наведене в енциклопедії «Britannica»<sup>13</sup>: пропаганда – це поширення інформації – фактів, аргументів, чуток, напівправди чи брехні – з метою впливу на громадську думку. Пропаганда – це більш-менш систематичне намагання маніпулювати переконаннями, ставленням чи діями інших людей.

Тобто, у цьому визначенні у найбільш повній мірі враховується поширення інформації саме викривленої, неправдивої, з метою маніпулювання переконаннями, ставленням чи діями інших людей, нав'язування їм поведінки, на яку б вони самі не наважилися. Як зазначає професор В. А. Ліпкан, сучасна пропаганда виступає формою систематичного цілеспрямованого переконання, яке намагається вплинути на емоції, погляди, думки й дії визначеної цільової аудиторії з політичною, ідеологічною або іншою метою через контрольовану передачу односторонніх повідомлень, які можуть узгоджуватися із фактами або ні, безпосередньо або каналами мас-медіа [21].

Згаданий вище професор Г. Г. Почепцов стверджує, що пропаганда робить ментальну операцію, замінюючи одні сенси на інші, причому робить це непомітно для «пацієнта»... При цьому, іноді цей сенс буде потрібен не сьогодні, а завтра, але для цього його слід запустити вже сьогодні [8]. На сьогоднішній день явним ворогом російської пропаганди є західна цивілізація, її цінності, культура, політична система та ідеологія [22].

Разом із тим, особливо негативну роль зіграла російська пропаганда безпосередньо напередодні та у період широкомасштабної агресії РФ проти України. Влада Росії вперто бреше, називаючи війну в Україні «спеці-

альною військовою операцією», головною метою якої є «денацифікація і демілітаризація» сусідньої країни. На суб'єктивну думку Путіна, Україна завдячує існуванням Радянському Союзу, тому її незалежність є незаконною, тим паче, що нині нею керують «неонацисти» та «наркомани», які виконують всі накази Вашингтону. Всім цим, по колу, оперують російські телевізійні служби так званих «новин» й ток-шоу на прокремлівських каналах. Все сучасне російське телебачення переповнене воєнним промованням мізків [23].

За інформацією медіа-аналітика Ксенії Ілюк, у перші дні вторгнення РФ в Україну Кремль намагався заповнити інфопростір фейками та сміттям. Спеціалісти ресурсу «Детектор медіа» в перші дні наступу вилунали щонайменше 25 унікальних зразків російської дезінформації [24]. Незважаючи на постійні спростування, російська пропаганда продукує усе нові фейки<sup>14</sup>.

Як зазначає А. Лушницький, так звана «спеціальна військова операція» в Україні настільки переповнена брехливими російськими наративами, що вони знаменують собою режим, який перебуває у стані повного заперечення реальності. Щоденні коментарі московських лідерів дедалі більше віддаляються від будь-якої розумної інтерпретації теперішніх чи минулих подій. Ними активно конструюється альтернативна реальність для себе і для свого народу [25]. З цього приводу згаданий вище український письменник Ян Валетов наголошує: «Чи бреше російська пропаганда? Майже завжди і з самого початку. І в цій брехні немає жодної доброї мети. Російська пропаганда – це відбиток злої волі однієї людини, що у своє чергу є відбитком соціального запиту російського глибинного народу... Причини війни вигадані російськими пропагандистами. Привід для війни – вигаданий. Цілі – вигадані. Втрати – ховаються. Звірства – ховаються. Методи ведення війни – ховаються. Фейкова недоімперія плодить фейки саме для внутрішнього споживання» [16].

Засобом протидії ворожій пропаганді є контрпропаганда [13]. Контрпропаганда в дискурсі гібридної агресії в цілому визначається як тактика та стратегія враження ворожої пропаганди, а конкретніше – як ті психологічні операції, що ідентифікують пропаганду суперника та слугують для викриття його спроб впливати на суспільну думку [26, с. 149].

Поняття «контрпропаганда» створюється приставкою «контр-» (від лат. contra – проти), що вказує на «протилежність чи протидію будь-чому, на протиставлення поняттю, вираженому у другій частині слова, наприклад контрреволюція, контррозвідка, контрудар». Тобто, контрпропаганда – це протидія пропаганді супротивника, її ворожому впливу [20, с. 13]. «Контрпропаганда спрямована на розвінчання думок та меседжів супротивника чи опонента» [12]. В монографії [20] контрпропаганда визначена як діяльність з інформаційно-психологічного впливу на людей і соціальні групи з метою нейтралізації пропаганди противника [20, с. 14]. І пропаганда, і контрпропаганда – зброя інформаційно-психологічних війн, тобто протиборства сторін, «яке виникає через конфлікт інтересів і здійснюється шляхом навмисного впливу на свідомість супротивника (народу, колективу або окремої особи) для його когнітивного придрушення і/або підпорядкування, а також за допомогою використання заходів інформаційно-психологічного захисту від такого впливу» [27, с. 48].

Сутність контрпропаганди – це активні дії, що розкривають облудність пропаганди опонентів, які поширюють негативно критичну інформацію. Головні принципи контрпропаганди – наступальність і послідовність. Завданням контрпропаганди є формування стійкої громадської думки і імунітету до пропаганди суб'єктів, що поширюють негативно критичну інформацію [27, с. 48].

<sup>13</sup> <https://www.britannica.com/topic/propaganda>

<sup>14</sup> <https://detector.media/tag/31815/>

Контрпропаганда – найважливіша складова в інформаційній протидії, добре продумана та ефективна діяльність державних та приватних структур, громадських активістів, що являє собою сукупність засобів, прийомів і методів, спрямованих на нейтралізацію та протидію пропаганди ворожої сторони з метою протистояння її негативного впливу на свідомість громадян (власної держави, ворогуючої держави, світового співтовариства) [1, с. 50].

Розглядаючи конкретні напрями української контрпропаганди проти російської пропаганди, необхідно, перш за все, звернути увагу на ті російські та проросійські наративи, які безпосередньо проголошував президент РФ В. Путін в обґрунтування російського вторгнення 24.02.2022 року [14; 15]:

- Україна влаштувала «геноцид на Донбасі»;
- Україна створена на «історичних російських землях», і Росія прагне повернути їх назад;
- українці і росіяни – один народ, українці прагнуть жити разом із росіянами, але цьому перешкоджають «нацисти», «фашисти», «бандерівці».

В контексті спростування цих тверджень слід, перш за все, наголосити, що так звані «геноцид на Донбасі» заперечений у судовому порядку Міжнародним судом ООН у Гаазі. У пунктах 59, 60 рішення від 16.03.2022 року Суд дійшов висновку, що він «не володіє доказами», які б підтверджували твердження РФ про вчинення геноциду на території України. Суд наголосив, що Конвенція про запобігання злочину геноциду не передбачає право будь-якої сторони Конвенції<sup>15</sup> «одностороннє застосування сили на території іншої держави з метою запобігання або покарання передбачуваного геноциду». За цих обставин Суд вважає, що Україна має правдоподібне право не піддаватися військовим операціям Російської Федерації з метою запобігання і покарання ймовірного геноциду на території України» [14, с. 14].

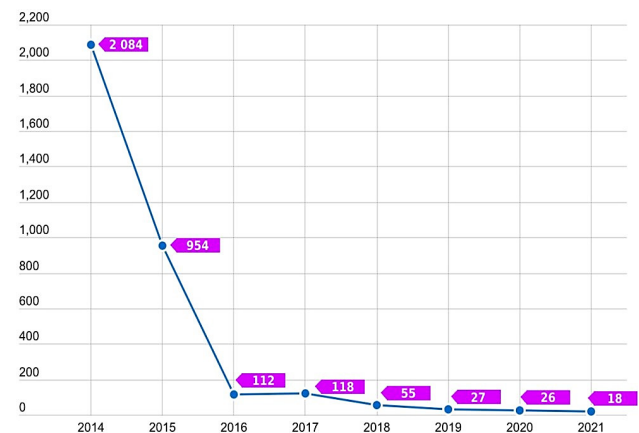
Є абсолютно неправдивими використовувані антиукраїнськими спікерами відомості про 13.000 загиблих цивільних осіб на Донбасі. Насправді, за даними ООН, з цих загиблих «лише» 3.901 цивільна особа, а інші – комбатанти. Звичайно, і 3.901 смерть – теж велика цифра, однак слід порівняти цю кількість з масовим цілеспрямованим, саме за етнічною ознакою, вбивством (липень 1995 р.) постійними партнерами Росії сербами понад 8000 мусульманських чоловіків та хлопчиків у м. Сребрениці (Боснія та Герцеговина), хоча в наступному Росія ветоувала резолюцію Ради Безпеки ООН щодо визнання цього масового вбивства «геноцидом» [28].

З іншого боку, слід взяти до уваги, що, по-перше, ця цифра втрат мирних жителів – по обидві сторони лінії зіткнення; по-друге, протягом тривалого часу; по-третє, не було жодної вибіркості за національністю, мовою та будь-якою іншою ознак серед загиблих; по-четверте, бойовики регулярно стріляли у бік території, які самі контролювали, щоб обвинуватити у цьому Збройні Сили України (ЗСУ), а окрім того, вели обстріли ЗСУ, ховаючись у житлових кварталах і викликаючи вогонь на мирних жителів; по-п'яте, кількість загиблих була найбільшою у 2014–2015 рр., а як раз у 2019–2021 рр. стала мінімальною, тому підстав «боротися» з «геноцидом» саме у період найбільшої тиші не було зовсім [14, с. 14–15], по-шосте, 60 % загиблих цивільних осіб постраждали від мін і боєприпасів, що не розірвалися, при спробі їх розібрати і здати на металобрухт, а не внаслідок цілеспрямованих дій військових. Такі жертви навряд можна назвати жертвами геноциду. До того ж, часто складно визначити, якою зі сторін були закладені міни або випущені артилерійські снаряди<sup>16</sup>.

<sup>15</sup> Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (далі – Конвенція про геноцид).

<sup>16</sup> <https://web.archive.org/web/20220303133459/https://provereno.media/2022/02/27/podvergalis-li-zhiteli-donbassa-genocidu-so-storony-ukrainy/>

Додатково слід розглянути динаміку зміни кількості жертв серед мирного населення по роках на Донбасі протягом 2014–2021 рр.<sup>17</sup>. 89,5 % жертв припало на перші півтора роки конфлікту (3038 осіб). З початку 2016 року кількість жертв почала різко знижуватися. За 2021 рік було зафіксовано 18 загиблих.



Тобто російське вторгнення в Україну для захисту населення Донбасу від «геноциду», коли кількість загиблих не перевищувала 18 осіб за рік, є особливо безглуздим. Якби на Донбасі мав місце цілеспрямований восьмирічний геноцид, швидше за все, кількість жертв з роками не зменшувалася б. Докладно російський наратив про «геноцид на Донбасі» спростований у статтях [14; 29].

Разом із тим, питання геноциду на території України слід розглядати з прямо контраверсійних обставин, а саме: масштабний геноцид проти населення України влаштувала саме РФ під час військового вторгнення. Так, в авторитетному Звіті [30] робиться обґрунтований висновок, що РФ порушила Конвенцію про геноцид за двома статтями. У Звіті відзначається застосування владою РФ принципу «дзеркального звинувачення» («Accusation in a mirror»), який автори Звіту називають потужною, історично повторюваною формою підбурювання до геноциду: злочинець звинувачує потенційну жертву в плануванні або в скоєнні таких злеств, які злочинець планує проти жертви, уявляючи передбачуваних жертв як екзистенційну загрозу і роблячи насильство проти неї нібито захисним і необхідним. У Звіті вказується, що офіційна російська пропаганда, яка заперечує існування української національної групи, імпліцитно позначає тих, хто вважає себе українцями, такими, що погрожують єдності Росії, а отже, винними у зраді або у потуранні нацизму. Слід зазначити, що заперечення існування захищених груп або елементів їхньої ідентичності є індикатором специфічного ризику геноциду. Існують переконливі докази того, що російські солдати засвоїли державну пропаганду і або висловлювали намір геноциду, або вчинили злества у відповідь на це, хоча причинно-наслідковий зв'язок не є обов'язковим для встановлення підбурювання. Є обґрунтовані підстави вважати, роблять висновок автори, що ескалаційна пропагандистська кампанія РФ є прямим і публічним підбурюванням до вчинення геноциду проти українців. Поведінка діячів, які поширюють підбурюючі повідомлення, приписується державі, оскільки всі вони де-юре або де-факто є державними органами, включаючи главу держави, ключових членів Державної думи, керівників силових структур або державних ЗМІ. Отже, є обґрунтовані підстави для висновку, що РФ несе відповідальність

<sup>17</sup> <https://web.archive.org/web/20220303133459/https://provereno.media/2022/02/27/podvergalis-li-zhiteli-donbassa-genocidu-so-storony-ukrainy/>

держави за порушення ст. III (с) Конвенції про геноцид (пряме та публічне підбурювання до скоєння геноциду).

Автори Звіту також роблять висновок, що РФ допустила порушення усіх пунктів ст. II Конвенції:

а) вбивство членів групи, що піддається геноциду (масові вбивства цивільних осіб (Ірпінь, Буча, Ворзель, Мотижин тощо), невибіркове бомбардування житлових районів, навмисні напади на укриття, шляхи евакуації та гуманітарні коридори);

б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи (масові тортури українців);

с) навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її (руйнування життєво важливої інфраструктури, знищення та вилучення предметів першої необхідності, гуманітарної допомоги та зерна, перешкоджання доступу до води, зокрема, питної);

д) заходи, розраховані на запобігання дітонародженням у середовищі такої групи (згвалтування та сексуальне насильство, які спричиняють добре задокументовані довгострокові фізичні та біологічні руйнування через екстремальні травми, що призводять до самогубств, захворювань, що передаються статевим шляхом, і нездатності чи небажання продовжувати рід. Зокрема, російські військові розповіли жінкам і дівчатам, що «вони згвалтують їх до такої міри, що вони не захочуть сексуального контакту з жодним чоловіком», щоб не дати їм народити українських дітей. У 2016 році слідча комісія визнала згвалтування геноцидом як заходом запобігання народженню відповідно до ст. II, d, що також визнано Міжнародним судом, оскільки «впливає на здатність членів групи до розмноження»;

е) насильницька передача дітей із однієї людської групи до іншої (масове насильницьке виведення українських дітей в РФ).

Твердження про створення України на «історичних російських землях» однозначно спростовується географічними картами Європи, починаючи з XVII ст.: карта Литви М.-Х. Радзивілла (1613), карти французького військового інженера і картографа І. Боплана (1648), карта «Україна – земля козаків...» Й. Б. Гоманна (1720), карта С. Л. Рудницького (кінець XIX ст.) [15]. За Бопланом, тодішня територія України повністю збігається із нинішніми державними кордонами України і чітко відмежовується від російських земель<sup>18</sup>.

З іншого боку, російсько-американський історик Г. В. Вернадський у монографію «Монголи і Русь» [31] помістив карту «Східна Росія у XV столітті», з якої видно, що Росія не мала жодного відношення до українських земель, тобто Україна не створювалася на так званих «російських землях»<sup>19</sup>.

У статті [32] приріст території Російської держави розглядається в проекції цих територій на сучасну карту світу, зокрема, України. З цією статтю видно, що **вперше** землі **сучасної** України (нинішні Сумська та Чернігівська області) потрапили у склад Російської держави у 1500–1503 рр. в результаті російсько-литовської війни<sup>20</sup>. В подальшому, дійсно, внаслідок загарбницьких дій саме Російська держава включала у свій склад українські землі. Отже, Україна не створювалася на «історичних російських землях» (див. мапу).

Зазначене прямо і недвозначно спростовує псевдоісторичні марення В. Путіна, озвучені ним 17.06.2022 р. у ході Петербурзького міжнародного економічного форуму: «Україна прийшла в Російську імперію з трьома територіями – Київ, Житомир і Чернігів, решта дісталася їй потім,

у тому числі від Леніна»<sup>21</sup>. Насправді ж це Росія силою або підступністю захоплювала історичні українські землі, які Україна забрала із собою при розриві із імперією. Жодних «історичних російських земель» на території сучасної України не було.

Що стосується концепції щодо українців та росіян як одного народу, братніх народів, то на фоні тих злочинів геноциду, які творить РФ проти українського народу, здавалося б, ця концепція давно повинна була б вмерти. Однак, виявляється, що ні. Так, 13.04.2022 року Президент Франції Е. Макрон відмовився назвати злочини РФ в Україні геноцидом, обґрунтовуючи це тим, що два народи – українці та росіяни – братя<sup>22</sup>. У відеозверненні 15.04.2022 року Президент України В. О. Зеленський заперечив тезу про «братні народи». У коментарі до цього звернення, зокрема, зазначається, що помилкову тезу про «братні» народи **використовує** президент РФ В. Путін, **спекулюючи нею** у ЗМІ та із закордонними політиками. Українська влада та український народ вважають ці тези помилкою та образою, тому що, зокрема, не може бути «братнім» народ, який творить геноцид і воює проти сусідньої країни [33]. Коментуючи наведену вище тезу Е. Макрона про «братні народи», речник МЗС України О. Ніколенко наголосив, що міф про «братні народи»... остаточно зруйнувався, коли перші російські ракети полетіли на українські міста... До звірств проти беззахисних людей не вдаються навіть найзатятіші вороги<sup>23</sup>.

Науковій критиці концепцію «одного народу» піддав ще у 1861 році український історик М. І. Костомаров. Вчений зазначив (мовою оригіналу): «Итак те, которые говорили: русская народность, и понимали под нею что-то единственное, самосущее, ошибались; они должны были говорить: русские народности. Оказывается, что русская народность не едина; их две...» [34, с. 34]. М. І. Костомаров наголошував на **неприродності об'єднання цих двох народів** [34, с. 49]. Р. Лемкін, розробник Конвенції про геноцид, зазначав<sup>24</sup>, що **«українець не є і ніколи не був росіянином...»**. Генеза спростування «теорії» «єдності» досліджена співавторами у статті [35].

Публіцист Д. Самигін вказує на окремі напрямки анти-української обробки населення Росії і напрямки протидії цим впливам [36]:

а) «в Україні – бандерівці та нацисти». Всупереч цьому твердженню, жодна міжнародна організація не звинуватила Україну у нацизмі; на вільних виборах громадяни України обирають у керівні органи не тільки етнічних українців; на парламентських виборах в Україні у 2019 р. коаліція націоналістичних партій – «Національний корпус», «Свобода» та «Правий сектор» – набрала лише 2 % голосів і не потрапила до парламенту [36]. У цьому сенсі, як і у випадку із геноцидом, існує суттєва контраверсійна обставина: саме сучасна Росія набула усіх ознак фашистської держави. Так, американський історик, автор книг про фашизм і тоталітаризм Тімоті Снайдер за наслідками свого дослідження прямо наголошує: «Ми повинні сказати це вголос: Росія – фашистська держава»<sup>25</sup>. Г. Обухов наводить п'ять характерних симптомів, які були у Німеччині з 1933 по 1945 рік, притаманні фашизму як соціально-політичному явищу і мають місце у сьогоденній Росії: великодержавний шовінізм; злиття всіх гілок влади – виконавчої, законодавчої та судової – з силовими структурами, ЗМІ та бізнес-елітою; агресія по відно-

<sup>21</sup> <https://news.obozrevatel.com/russia/putin-oboznachil-svoi-territorialnyie-pretenzii-ukraina-prishla-s-tremya-oblastyami-ostalnoe-dobavil-lenin.htm>

<sup>22</sup> <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/04/13/7339264/>

<sup>23</sup> <https://zn.ua/POLITICS/makron-vse-eshche-schitaet-ukraitsev-i-rossijan-bratskimi-narodami-v-mid-napomnili-o-sobytyjakh-svidetelstvujushchikh-ob-obratnom.html>

<sup>24</sup> <https://www.istpravda.com.ua/columns/2010/11/26/6400/>

<sup>25</sup> <https://meduza.io/feature/2022/05/21/my-dolzhen-skazat-eto-vslyh-rossiya-fashistskoe-gosudarstvo>

<sup>18</sup> <http://kievrus-ua.com/article/6340/>

<sup>19</sup> <http://gumilevica.kulichki.net/maps/vgv35.html>

<sup>20</sup> [https://ru.wikipedia.org/wiki/Посейско-литовская\\_война\\_\(1500-1503\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Посейско-литовская_война_(1500-1503))



шенню до сусідніх держав та захоплення суміжних територій; переслідування дисидентів та політичні вбивства; схилання перед фігурою;

б) «бандерівці на Майдані 2014-го захопили владу внаслідок військового перевороту». Всупереч цьому твердженню, зміна влади внаслідок Революції Гідності 2013–2014 рр. не може вважатися військовим переворотом чи державним переворотом, оскільки наступництво влади гарантувалося збереження діяльності легітимної Верховної Ради України, яка вільним голосуванням, конституційною більшістю відсторонила тодішнього президента Януковича від виконання повноважень через його втечу з країни, відновила дію Конституції України, незаконно зміненої під тиском Януковича та призначила ревізори президента. При цьому після незаконної зміни Конституції правління Януковича було нелегітимним, оскільки він не обирався під отримані повноваження.

У статті співавторів [37] вказується, що антиукраїнська критика подій 2013–2014 рр. пов'язується із 6 російськими (проросійськими) міфами: міф про інспірування протестів 2013–2014 рр. ззовні (так зване «активне пряме втручання іноземних держав»); міф про «державний переворот», «хунту», «озброєний закат» тощо; міф про «український фашизм»; міф про право кримського, донецького, луганського «народів» на самовизначення; міф про незаконність антитерористичної операції (АТО) і «карателів»; міф про неможливість європейського вибору України і про «вічну єдність» з Росією. Ці міфи системно спростовуються у статті [37], а також у даній статті;

в) «Крим пішов у Росію, злякавшись бандерівців». Насправді Росія розпочала захоплення Криму ще 20.02.2014, коли Янукович був легітимним президентом. Про це «проговорилася» сама російська влада, вказавши на медалі «За повернення Криму» дату 20.02.14–18.03.14 [36];

г) «бандерівці спалили людей в Одесі». Насправді, ні про яку цілеспрямовану операцію зі спалення людей з подальшим добиванням тих, хто намагався рятуватися, як про це твердить російська пропаганда, не може бути й мови. Навпаки, є відео, як із даху самої будівлі кидають

коктейлі *саме у прихильників України*. Є відео як проукраїнські протестуючі рятують людей. При цьому особи, які, ймовірно, винні в тому, що пожежники неефективно рятували людей, на даний момент ховаються в РФ. Протистояння в Одесі розпочалося з актів насильства над українцями [36]. Фактично, 02 травня 2014 року в Одесі проросійські сили тестували Одесу на створення чергової народної республіки. Опір проукраїнських одеситів спричинив протистояння, яке закінчилося трагедією, фактично спровокованою проросійськими силами;

д) «бандерівці та Україна напали на Донбас у 2014 році». Насправді ініціатором конфлікту на Донбасі була РФ, що неодноразово добре задокументовано, як, наприклад, описано у статті співавторів [14];

е) «бандерівці спровокували війну у 22-му році». Насправді тривалу підготовку Росії до війни фіксували розвідки різних країн. 141 країна ООН засудила напад РФ на Україну. Лише 4 країни підтримали РФ [36]. Сьогодні, при сучасному розвитку комунікаційних систем, уся війна фактично відбувається у прямому ефірі, тому усі добре бачать і розуміють, якщо хочуть бачити і розуміти. Є абсолютним безглуздом припускати, що Україна 8 років терпляче чекала доброї волі РФ на врегулювання ситуації на Донбасі, а воювати вирішила, коли РФ збрала під кордонами України 200-тисяче військо.

**Висновки.** Здійснена генеза пропаганди взагалі і російської, зокрема, як систематичного інформаційного впливу на свідомість людей шляхом поширення саме викривленої, неправдивої інформації, з метою маніпулювання переконаннями, ставленнями чи діями інших людей, нав'язування їм поведінки, на яку б вони самі не наважилися. З метою протидії такій пропаганді необхідна активна контрпропагандистська діяльність. Визначені ключові напрями такої контрпропагандистської діяльності проти російської пропаганди. Зазначені напрями можуть бути покладені в основу відповідних стратегічних наративів в розумінні Стратегії інформаційної безпеки, прийнятій РНБО України 15.10.2021 р. та затвердженій Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Близнюк А. С. Пропаганда та контрпропаганда в умовах сучасної гібридної війни. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2015. Т. 60. С. 49–54.
2. Dzyaloshinskiy I. M. Иосиф Михайлович Дзялошинский: Пропаганда и информация. Гуманитарный портал 19.11.2007. URL: <https://gtmarket.ru/library/articles/5940>
3. Propaganda Techniques. Virtual English Notebook. – URL: <https://sites.google.com/site/thevirtualenglishnotebook/propaganda-techniques>
4. Scot Macdonald. Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century: Altered Images and Deception Operations. *Contemporary Security Studies*. 224 p.
5. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник НАДУ*. 2015. № 1. С. 136–141.
6. Почепцов Г. Г. Информационные войны. М., Рефл-бук; К., Ваклер, 2000. 576 с.
7. Почепцов Г. Пропаганда vs информационные операции: сходства и различия. *Детектор медіа*. 17.04.2016. – URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/16443/2016-04-17-propaganda-vs-ynformatsyonnye-operatsyy-skhodstva-y-razlychyua/>
8. Почепцов Г. Метапропаганда как доминирование пропаганды над идеологией, а не наоборот. *Хвиля*. 17.09.2018. – URL: <https://hvylya.net/analytics/society/metapropaganda-kak-dominirovanie-propagandy-i-nad-ideologiyey-a-ne-naoborot.html>
9. Почепцов Г. Г. Пропаганда 2.0. Харьков. Фолио, 2018. 796 с.
10. Михайличенко А. Контрпропаганда в українських ЗМІ, реалії сьогодення. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, V (21), I.: 130, 2017. P. 59–64.
11. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник / за заг. ред. В. О. Жадька; ред.-упор. О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.
12. Почепцов Г. Г. Контр- не всегда плохо, особенно если это контрпропаганда. *Детектор медіа*. 02.06.2019. – URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/22973/2019-06-02-kontr-ne-vsegda-plokho-osobennno-esly-jeto-kontrpropaganda/>
13. Юринець Ю. Л. Прикладні проблеми забезпечення контрпропагандистської діяльності в Україні. *Права людини в епоху цифрових трансформацій* : [Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 25 лютого 2022 р.] Том 1. – Тернопіль : Вектор, 2022. С. 244–246.
14. Белкін Л. М., Юринець Ю. Л., Сопілко І. М., Белкін М. Л. Спростування «геноциду» на Донбасі як напрям контрпропаганди під час агресії Російської Федерації проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. Електронне наукове фахове видання. 2022. № 3. С. 12–17.
15. Белкін Л. М., Юринець Ю. Л., Сопілко І. М. Спростування на підставі картографічних даних створення України за рахунок «історичних російських земель» як напрям контрпропаганди під час агресії Російської Федерації проти України. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 135–142.
16. Валетов Я. Что будет после войны? Украинская правда. 17.04.2022. – URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2022/04/17/7340267/>
17. Коваленко Є. В., Плетньов О. В. Передумови загроз у сфері інформаційної безпеки та перспективи їх подолання. У зб.: *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави* : зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 4 квітня 2019 р.). [Електронне видання]. Київ. Нац. акад. СБУ, 2019. С. 58–59.
18. Дзялошинский И. М. Пропаганда и информация. Гуманитарный портал. 19.11.2007. URL: <https://gtmarket.ru/library/articles/5940>
19. Сулакшин С. С. Информация и пропаганда: развитие или деградация. *Центр Сулакшина*. 31.08.2015. – URL: <https://rusrand.ru/actuals/informatsija-i-propaganda-razvitie-ili-degradatsija>
20. Смирнов А. А. Организация контрпропаганды в области борьбы с терроризмом и экстремизмом : научно-практическое пособие; под ред. А. П. Новикова. М. : АТЦ СНГ, 2020. 232 с.
21. Ліпкан В. Зміст пропаганди на сучасному етапі. *Глобальна організація союзницького лідерства*. 2016. – URL: <http://goal-int.org/zmist-propagandi-na-suchasnomu-etapi/>
22. Jānis Bērziņš. Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy. *Policy Paper*. April 2014. No. 02. P. 5–13.
23. Коалсон Р. «Промивання мізків»: російські державні телеканали з усіх сил просувають наративи Кремля щодо війни в Україні. *Радіо «Свобода»*. 30.03.2022. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosia-propahanda-viyna-ukrayina/31778004.html>
24. Ілюк К. Чого чекати від Росії на інформаційному фронті? *Детектор медіа*. 16.03.2022. – URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/29186/2022-03-16-chogo-chekaty-vid-rosii-na-informatsionnomu-fronti/>
25. Лушницкий А. Мифы и догмы о 9 мая. О чем молчит Россия. *НВ*. 10.05.2022. – URL: <https://nv.ua/opinion/vtoraya-mirovaya-o-chem-lyut-v-rossii-v-den-pobedy-9-maya-poslednie-novosti-50240698.html>
26. Чернишова Т. О. Контрпропаганда в Україні реалії та перспективи. *V Міжнародна наукова конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»*: збірник матеріалів, 25–26 травня 2021 року. Х. : Факт, 2021. С. 149–152.
27. Денисюк Ж. З. Пропаганда та контрпропаганда в контексті стратегій державної інформаційної політики. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Том 32 (71). № 2. С. 46–51.
28. Резня в Сребренице и Путин: какова была роль России и Украины. *BBC.news.Україна*. 11.12.2019. – URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-50742853>
29. Belkin L. M., Iurynets J. L., Sopilko I. M., Belkin M. L. Denial of the «genocide» in the Donbas as a cause of the aggression of the Russian Federation against Ukraine. *Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference*. BoScience Publisher. Chicago, USA. 2022. P. 832–841.
30. An Independent Legal Analysis of the Russian Federation's Breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the Duty to Prevent. *The New Lines Institute and Raoul Wallenberg Centre*. May 2022. – URL: <https://newlinesinstitute.org/an-independent-legal-analysis-of-the-russian-federations-breaches-of-the-genocide-convention-in-ukraine-and-the-duty-to-prevent/>
31. Вернадский Г. В. Монголы и Русь. – URL: <http://gumilevica.kulichki.net/VGV/vgv3.htm>
32. Формирование территории Русского государства. – URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Формирование\\_территории\\_Русского\\_государства](https://ru.wikipedia.org/wiki/Формирование_территории_Русского_государства)
33. Мазуренко А. Зеленский отверг тезис об общих исторических корнях с РФ: «Какая вы Русь, вы – орда». *Украинская правда*. 15.04.2022. – URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/04/15/7339688/>
34. Костомаров Н. Две русские народности. *Основа*. СПб., 1861. № 3. С. 33–80. – URL: <http://litopys.org.ua/kostomar/kos38.htm>
35. Белкін Л. М., Юринець Ю. Л., Сопілко І. М. Генеза становлення України та Росії: порівняльно-правовий аспект в контексті інформаційних воєн. *Юридичний науковий електронний журнал*. Електронне наукове фахове видання. 2021. № 11. С. 780–785.
36. Самыгин Д. «Старые деды о главном» рашистской пропаганды. *Украинская правда*. 24.03.2022. – URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2022/03/24/7334203/>
37. Белкін Л. М., Юринець Ю. Л. Анализ событий 2013–2014 гг. в Украине: юридический и социологический аспекты. *Часопис Академії адвокатури України*, 2014, № 3 (24). С. 3–31.